

Amalthea

ett arbetardrama för 100 år sedan

Ingemar Johansson

Sommarnatten är ljus och ljuv. En ung byggnadsarbetare, 21 år bara, flyger fram över sliprarna i Malmö hamn. "Cykla kunde jag som få", framhöll han själv många år senare. Han gömmer cykeln i ett buskage, smyger av och an efter kajerna på jakt efter en eka att låna en stund. Den enda han hittar ligger förtöjd i aktern på ett större skepp. Med ett jätteskutt placerar han sin tunna lekamen i roddbåten (mager var han som de flesta av sina likar detta år), skär av den sega trossen och börjar ro ut mot en skonert, mer eller mindre utrangerad redan, som har ankrat upp på redan en bit ute i hamnen. Roddbåten läcker kraftigt och han tvingas ösa samtidigt som han kryssar sig fram mot skonertens bortre sida. Han slår emot med en duns. Det måste höras, tänker han, men ingenting händer. Två meter ovanför vattenlinjen sitter en lastlucka, förspänd med en kraftig kätting. Han lyckas finna stöd för fötterna och häver sig upp mot luckan, placerar nånting där, hoppar ner i ekan igen, tänder en tändsticka och ror därifrån av alla krafter.

En stund senare ljuver en fruktansvärd smäll, som väcker folk på miltals avstånd. Själv är han inte iland ännu, och åratals senare ska han förundras över att han undgår upptäckt. Klockan är bortåt två på morgonen mellan den 11 och 12 juli år 1908 och den unge mannen är ungsocialisten Anton Nilson. Han har just utfört ett dåd som saknar motstycke i den svenska arbetarrörelsens historia, attentatet mot strejkbrytarskeppet Amalthea.

"Framkommen till Södra Förstadsgatan och Möllevångstorget såg jag att folk i massor, trots den sena timmen, strömmat ut på gatorna. Fönstren var fyllda av folk. Vad var det som hade hänt? Varför detta väldiga skott mitt i natten? Alla frågade men ingen visste något. Och jag visste att nu var beslutet verkställt, nu hade vi ordentligt skrämt upp inte bara Malmö befolkning utan framför allt engelsmännen. Mitt självpåtagna uppdrag var utfört."

Det finns förstås en bakgrund och den ser i korta drag ut så här: 1908 var ett år fyllt av arbetskonflikter, bortåt 300 stycken. En av de hårdaste var hamnarbetarkonflikten, som tog sin början i Göteborg den 20 juni och snabbt spred sig till Helsingborg och Malmö. Nu som då laborerade makthavarna med framkallade kriser, och den allmänna nöden var svår bland landets arbetare. Men därtill handlade hamnarbetarkonflikten om någonting annat, den än idag så aktuella frågan om "rätten att leda och fördela arbetet", dåtidens reglerad i arbetslagsstiftningens paragraf 23 (som senare blev paragraf 32).

Stuvarna hade nämligen haft fräckheten att själva utse "protokollförare" med uppgift att se till att det arbete som fanns blev någorlunda rättvist fördelat mellan alla hamnarbetare. Till stor del tog arbetsköparna strid för att ersätta dessa registermän med egna lakejer, som naturligtvis skulle ha till uppgift att utestänga kända socialister från arbetsplatserna. Då kom "Strikers' Federation" synnerligen väl till pass.

Denna organisation med sitt missvisande namn var en engelsk strejkbrytarcentral, som helt sonika hyrde ut strejkbrytare till hugade arbetsköpare världen runt. I Sverige uppträdde de första gången i Norrköping 1907 och deras suspekta tjänster togs också i anspråk året därpå. 80 stycken av dem var inkvarterade just på skonerten Amalthea i Malmö hamn. Oftast rörde det sig om människor utan någon värdighet alls. De mer eller mindre utfodrades med brännvin, och de var kända för att ställa till bråk varhelst de kom – i Malmö var de till exempel inblandade i knivslagsmål och vid ett tillfälle sköt de skarpa skott mot demonstranter på kajen. Några stycken greps visserligen men friades av "rättvisan".

Helt annorlunda var makthavarnas inställning till de så kallade Amalthea-männen, som förutom Anton Nilson utgjordes av Algot Rosberg och Alfred Stern. De dömdes så hårt som över huvud taget var möjligt, men innan vi går in på det så tillåt mig att presentera de båda andra attentatsmännen lite närmare.

Ingen av dem var hamnarbetare, men ungsocialister var de alla tre och solidaritet mellan alla arbetarklassens medlemmar var för dem en självklarhet. Så här berättar Algot Rosberg i sin bok Amalthea, (Axel Holmströms förlag 1918):

"Det var en kväll i början av juli månad 1908, som jag kom in på det även genom attentatet bekanta kaféet "Utposten". Extrablad hade samma aften kungjort, att polisen lagt beslag på ett parti dynamit i ett virkesupplag. Upptäckten skedde på så sätt, att några barn, som höllo till och lekte på platsen, fått tag i dynamiten och i tro att det var skosmörja, bestrukt sina skor därmed.

Inkommen på kaféet, där vi ungsocialister brukade samlas, hörde jag genast en del kamrater livligt ventilera beslaget.

Jag uttalade min livligaste indignation över den vårdslöshet, med avseende på barnen, dynamitgömmarna lagt i dagen. Dessutom lät jag undfalla mig att de 6 kg. dynamit, det här var fråga om, bort gömmas undan på ett betryggande sätt, när de kunnat bli ett effektivt medel till försvar under den väntade storstrejken.

Senare på aftonen, då jag begav mig hemåt, åtföljde Nilson mig en bit på vägen. Helt öppenjärtigt lät han mig veta, att det var han och Stern, som förskaffat sig dynamiten och som undangömt den i virkesupplaget. Dessutom lämnade han en förklaring och ett försvar angående den olämpliga nederlagsplatsen.

Efter ditt yttrande på kaféet', tillade han, 'är du av samma åsikt som vi med avseende på dynamitens lämplighet till försvar under den troligen blivande storstrejken, för det fall polis och militär utkommenderas mot oss. Det finns gott om varan vid Klagshamn.' (...) Så gick det till att jag kom att vara med om attentatet. (...)

Sedan de engelska strejkbrytarna anlänt till Malmö artade sig hamnarbetarestriden till att bli långvarig. Att något måste göras för att få dem bort, såvida inte organisationernas bestånd skulle riskeras, visade sig allt mer bli en nödvändighet. Omsider hade Nilson, Stern och jag och en person till kommit dithän, att vi ansågo att läget nu kallade män som tordes handla. Prat hade vi haft mycket av, men nu som annars blev resultatet klen. (...)

Så kom det sig att vi fyra stycken fredagen den 11 juli voro ense om att strejkbrytarna skulle bort. Dagen efter, sedan en av de fyra (denna person hette Thure Andersson-Reimer – IJ) dragit sig undan, skedde attentatet."

Rosberg hade högt anseende bland de övriga ungsocialisterna, och det var ingen tillfällighet att han under rättegången framställdes som hjärnan bakom attentatet. Idag kan vi nog med säkerhet säga att det var en kollektiv aktion, ingenting av vad Nilson eller Stern – då eller senare – själva yttrade motsäger den saken.

Vad som ytterst låg Rosberg till last var att det var han som hade tillverkat bomben. Här om skriver Anton Nilson (detta liksom övriga citat från honom ur Dömd till döden för Amalthea, Bonniers 1962): "Rosberg utförde sitt arbete noggrant. Han förpackade dynamiten i en tunn plåtburk med tidningspapper som fyllnad. Vid explosionen skulle denna tunna plåt bli ganska ofarlig. Grov plåt eller t.o.m. spikar i en trälåda hade kunnat bli mycket farligare." Amalthea-männen hävdade konsekvent att avsikten med dådet var att skrämja iväg, inte döda eller skada, strejkbrytarna. Det var också därför som bomben inte kastades ombord eller applicerades under vattenytan. Olyckligtvis hade engelsmännen inrättat ett mellandäck precis innanför lastluckan, där några av dem befann sig då bomben detonerade. En av dem dog, träffad av en bit av den bortsprängda kättingen, 21 skadades.

För detta dömdes Nilson och Rosberg till döden, Stern (som endast deltog i planeringen) till livstids straffarbete. Ytterligare några personer dömdes till smärre straff: den tidigare nämnde Thure Andersson-Reimer fick sex månaders straffarbete, Jöns Jönsson, ägare till Kafé Utposten och drivande ungsocialist, två månaders straffarbete och Natalia Malmström (sammanboende med Rosberg) 100 kronor i böter. Här skulle det statueras exempel. Med Nilsons ord:

"De närvarande hade rest sig upp under uppläsningen. Nu var de på hjälpänn. De ville se hur vi skulle ta domen, hur vi skulle bete oss i detta ögonblick. De kände inte till vår inre styrka, förstod inte vilken kraft motivet – att få en ändring av de fruktansvärda förhållandena för arbetarklassen – gav oss. Jag stod där jag stod, utan att ändra en min. Rosberg och Stern likaså. Hade annat lagrum funnits att åberopa, andra paragrafer med ännu strängare straff, så hade det dömts efter dem. Det var här fråga om vedergällning, hämnd från den besuttna klassen i landet. Ledamöterna i domstolen var från samma klass, kände full samhörighet med den genom skolor och leverne, hade samma åsikter som där härskade, dömde som man där bedömde. Vad annat kunde man vänta av en sådan domstol!"

Att man alls lyckades binda dem vid dådet berodde i första hand på förräderi. Visserligen hade Nilson under roddturen tappat en avlöningslista, där bland andra hans namn stod upptaget, men detta var i och för sig inte avgörande. I stället var det kassören i Malmö Norra Ungsocialistiska Klubb, Albin Sturm, som berättade allt för polisen, förmodligen för att inhösta den utfärdade belöningen, 3000 kronor stor. Vid tiden för attentatet betraktades han som en kamrat bland andra, och Stern hade, något naivt kan man efteråt tycka, anförtrott honom vad som var å färde. Saken uppdagades först senare och förtigs obegripligt nog av många historieskrivare.

Fastän det i dag är mer eller mindre bortglömt, väckte Amalthea-dådet en oerhörd uppmärksamhet i samtiden. Värst av alla tjöt de socialdemokratiska tidningarna. Rosberg igen: "Ett avskryvärt rånmod, ett nesligt våldtäktsdåd eller lustmod, – bah! – var det också något att fästa sig vid! Men här var det arbetare som handlade proletäriskt med rättvisan i ena handen och bomben i den andra. Här i landet ha ledarna tagit monopol på att 'handla' (gud nåde oss!) för arbetarna och därför blir det också i deras ögon ett himmelskriande brott om arbetarna själva våga både tänka och handla så som situationen kräver.

Och så var det ju valen. Käre socialdemokratiska gud, hjälp oss att rädda valen till hösten, så att inte borgarna bli skrämde av de nedriga bombmännen i Malmö och tar andra valsedlar än våra – Det var den stående bönen vecka ut och vecka in i alla tidningar som blivit resta och uppehållna med våra, med arbetarnas pengar.”

Rosbergs och Nilsons dödsdomar omvandlades senare till livstids fängelse och tillsammans med Stern vandrade de in fängelserna för att inte slippa ut förrän 1918, då alla tre benådades. Alfred Stern skrev också en bok, den heter Långholmsfångar och kom ut på Axel Holmströms förlag 1918 (Holmström var förutom ungsocialist och bokförläggare – senare utgivare av B. Traven – också den drivande kraften bakom Amalthea-männens slutliga frigivning). Slutorden hämtar jag just ur Sterns bok:

“Människans individualitet dödas icke med detsamma hon förlorar friheten. Men den förkväves till slut. Under tiden klagar hon och kvider, men hennes klagan förstummas av de tjocka murarna, och tränger ett klagoljud därigenom, så finner det icke något gensvar i hennes hänsynslösa bröders och systrars hjärtan. De ropa tillbaka: ‘Är du sådan kan du sitta där du sitter.’ Det kommer budskap från de för världen döda till de levande med bön om hjälp, budskapet skrivet med blod. Mängden läser, ryser och – glömmer, eller kanske, vilseledd av skroderandet om den utmärkta samhällsordningen, ropar den i korus. Det kan väl inte vara möjligt i vår tid. Sådant hände kanske i forna tider, men icke nu.”

Det ser annorlunda ut på kåkarna numera, men är väl förståelsen för upprorsmän eller förtappade större? Och att vänsterkarriärister idag skriar i himmelens sky över dem som tar socialismens ödesfrågor på allvar, är egentligen inte uppseendeväckande alls. Men att det var så redan 1908, för 100 år sedan, kunde kanske vara värt en tanke eller två?

Det Anarkistiska Biblioteket

Ingemar Johansson
Amalthea
ett arbetardrama för 100 år sedan

<http://skarv.nu/portfolio/amalthea-ett-arbetardrama-for-100-ar-sedan/>

sv.theanarchistlibrary.org